

Kurverandaen ved «Nybygget» på Røde Kors sanatorium på Hiismoen, Sand i Ryfylke.

«Kuring» var en sentral del av behandlingen ved sanatoriene. I løpet av dagen var det tre økter med kuring. Pasientene måtte ligge rolig i frisk luft, sommer som vinter på kurverandaen. Om vinteren ble pasientene utstyrt med tjukke ullpledd og tunge kurposer. Hvis overlegen, dr. Olav Haave så at en pasient lå med hendene bak nakken, sa han: «Ta armene ned. Nå henger du lungene dine opp på en rusten spiker!»

Foto: Privat

TUBERKULOSE – et nifst gjenferd

Kristian Magnus Vikse

En av de største medisinske suksessene i forrige århundre var seieren over tuberkulosen. «Tæring» eller «den hvite pesten» var andre navn sykdommen fikk på folkemunne. Når flere nye tilfeller av denne sykdommen nå dukker opp, vil mange godt voksne mennesker, som har hatt kontakt med tuberkulose på en eller annen måte, kjenne et gys nedover ryggraden, og minnes situasjonen for 40-50 år siden.

Fremdeles en helsetrussel

Tuberkulose er ikke noe stort helseproblem i Norge i dag. Likevel, det dukker opp bortimot 300 nye tilfeller årlig, ifølge Statistisk Sentralbyrå og andre registre. Og det gjelder fremdeles å ha et godt forsvar mot sykdommen. For ute i verden er tuberkulosen slett ikke utryddet. For eksempel truer en farlig og motstandsdyktig tuberkelbasill menneskene og fører til mange dødsfall i flere land.

Tuberkelbasillen er den mikroorganismen som i dag dreper flest mennesker. Omtrent tredjeparten av alle mennesker i verden er smittet. Mange andre har basillen liggende i dvale i kroppen, og den kan under visse forutsetninger igjen gå til angrep, ikke bare på lungene, som er de mest utsatte organene, men også på andre deler av kroppen.

Hvert år blir 8 millioner mennesker syke. Nesten alle tilfellene, 98 prosent, er i u-land. Over to millioner dør hvert år, en million bare i Afrika. Hver eneste time døgnet rundt, året rundt, dør 250 mennesker av tuberkulose. Det blir omtrent 2.2 millioner hvert år. Tuberkulose er kalt en politisk sykdom. De som ble hardest rammet da sykdommen herjet som verst i Norge i første halvdel av forrige århundre, var de med de dårligste levekårene

Det er de fattigste i verden som rammes også i dag. Kampen mot fattigdom og elendighet ute i verden, og for en mer rettferdig fordeling av ressursene, er derfor det beste våpenet i kampen mot sykdommen.

Kampen mot tuberkulose

Det har kostet mange liv og mye arbeid å komme dit vi er i dag i kampen mot tuberkulosen. I løpet av de 60 årene som er gått siden andre verdenskrig, er det mange tegn på at bekjempelsen av folkesykdommen tuberkulose har vært vellykket. I 1943, da ca. 10.000 nordmenn ble angrepet av tuberkulose (i følge Landsforeningen for Hjerte og Lungesyke), ble Tuberkuloses Hjelpeorganisasjon stiftet. Så kom nye medisiner og antallet angrepne har altså gått ned til 300. I 1961 skiftet THO navn til Landsforeningen for Hjerte og Lungesyke. Sanatoriene fikk andre oppgaver. I vår landsdel ble Rød Kors sanatorium på Hiimsmoen nedlagt som tuberkulosesykehus i 1966, og har fått andre oppgaver. Det samme har Lindum på andre siden av Suldalslågen og Sanitetsforeningens pleiehjem i Førresfjorden. Pirquet-prøver er ikke lenger så vanlige i skolene. BCG vaksinen som de pirquet-negative får, blir ikke lenger gitt som «48 stikk» med en åtte tinders gaffel. Dette siste var ikke så ille som det høres ut, men ga et tydelig arr på låret hos jentene og på armen hos guttene.

Eg huska eg skranta et år!

Tuberkelbasillene angrep mange deler av kroppen, men de fleste fikk tuberkulose i lungene. Nylig var det i fjernsynet en uhyggelig reportasje fra et barnesanatorium. Der viste de barn som var angrepet av tuberkulose i skjelettet og måtte ligge gipset og urørlige i månedsvis. På Vestlandet var kysthospitalet på Hagavik spesialsykehus for barn som var angrepet.

I gamle dager førte tuberkulose oftere til død enn helbredelse. Det var langt fra en hurtig død. Typisk var det at pasienter som kom under behandling, ble «friske», men seinere ble angrepet igjen både én og flere ganger. Det kunne gå årevis med sykdom og behandling før pasienten eller tuberkelbasillen gikk av med seieren.

Kampen mot sykdommen ble ført med mange midler. En av dem var skjermbildefotograferingen. Spesialbusser turnerte rundt i landet og røntgenfotograferte alle. Hvis det da ble oppdaget noe mistenkelig, ble pasientene sendt videre for «skikkelig røntgenfotografering» hos distriktslege Bøe eller doktor Nervik. Min gamle bestemor, Martha Jacobsen Vikse, fikk beskjed om å gå til dokter Bøe en gang. De hadde oppdaget en flekk på skjermbildet. Doktor Bøe konstaterte at det var et gammelt og grodd tuberkulosearr. Da bestemor fikk høre resultatet, sa hun: «Ja, eg huska at eg skranta et år!»

Bestemor var født i Viksemarka i Skåre. Hennes foreldre var Utsira-folk som hadde kjøpt en husmannsplass der. Hun kom tidlig ut i arbeid i Haugesund, men 18 år gammel sa far hennes at hun måtte reise til Utsira og stelle for en barneflokk der begge foreldrene var døde av tuberkulose. På Utsira fant hun sin framtidige ektefelle, Kristian Jacobsen Klovning. Også han ble angrepet av tuberkulose og døde fra henne og fire små barn da han var noen og tretti år gammel. Slik slo denne sykdommen brutalt til.

Etter hvert ble de barnløse som bestemor stelte for, sjølhjulpne og trengte henne ikke lenger. Så måtte hun ta sine små barn med seg og flytte til sine foreldre i Viksemarka.

«Han far» på Hiimsmoen

Selv ble jeg rammet av tuberkulose i april 1947, det året jeg var ferdig med folkeskolen. Etter en skitur til Olalia sammen med min far, fikk jeg lungebetennelse, som gikk over til plevritt, en tuberkuløs brystbetennelse. Dermed begynte en ti år lang, periodevis intens, kamp mot sykdommen.

Jeg lå syk hjemme hele våren 1947 og tok ikke folkeskoleeksamen. Jeg fikk karakterbok likevel. I første omgang kom jeg over plevritten, men høsten 1948 bet sykdommen seg fast i lungene igjen, og da var det ingen pardon. Helsemyndighetene den gang krevde at tuberkulosepasienter ble isolert og sendt avgårde til sanatorium eller pleiehjem. Det var på tale å sende meg til Kysthospitalet på Hagavik, men der var det ikke plass. Så selv om jeg egentlig var for ung, ble jeg sendt til Røde Kors

sanatorium på Hiimsmoen, i det daværende Sand kommune, nå Suldal. Der bodde det et syttitalls pasienter fra hele Rogaland. På sanatoriet regjerte overlege Olav Haave. Han var fra Kristiansand, hadde selv hatt sykdommen og var ikke av de mest helsesterke. Doktor Haave omfattet sine pasienter med en kjærlighet som om det skulle være hans egne barn. Vi kalte ham da også for «han far».

Dr. Olav Haave hadde stor omsorg for sine pasienter, og kjente ikke bare lungene deres, men også deres personlige bakgrunn. Arbeidsdagene hans var lange. Tegningen viser at pasientene hadde mistanke om at han selv i ferien dro med seg søster Valgerd på fisketur, men var så opptatt av røntgenbilder at han ikke merket når fisken beit. Mer tilstedeværende var han når han sammen med søster Valgjerd sto på trappen til søsterboligen og tok imot 17. maitoget i 1955.

Tegning: Kristian Magnus Vikse

Foto: Privat

I 2004 ga Stiftelsen Hiimsmoenkollektivet ut boka *De(t) umulige - Historien om Hiimsmoenkollektivet*. Et kapitel handler om Hiimsmoen som tuberkulosesanatorium fra starten i 1924 til det ble nedlagt i 1966. Min tid på sanatoriet falt sammen med den perioden da Hiimsmoen hadde et svært stabilt personale. Olav Haave var overlege fra 1935 til 1966. Astrid Rugtvedt var oversøster fra 1948 til 1966 og Anna Røgeberg var kjøkkensjef i 37 år. Fra Stavanger Aftenblad henter jeg denne omtalen av Olav Haave. Trolig skrevet av den tidligere Hiimsmoen-pasienten redaktør Jon Arnøy:

Det gode forholdet mellom pasienter og overlegen kom til uttrykk ved at han ble kalt «han far». Overlegen var både lege og sjelesørger for sine pasienter. Som privatperson kunne han virke nesten sky; bare de færreste kom nærmere inn på ham. Men legen Olav Haave skydde ingen anstrengelse for å bringe sine pasienter sunnheten tilbake. Mange vil nok bevare bildet av ham slik de så ham om kvelden oppe på kontoret, vandrende fram og tilbake innenfor, i det opplyste rommet, i dype tanker over røntgenbildene.

Haave hadde et landsted i Skipavåg innerst i Vindafjorden. Vi hadde nok en mistanke at han heller ikke der helt klarte å slippe tanken på pasientene.

Dagliglivet

På Hiimsmoen var det to atskilte bygninger. «Gamlabygget» var et gammelt ombygd lakseslott, der den engelske lord Hunter hadde bodd når han var på laksefiske i Suldalslågen. På veggene hang det fremdeles storlaks som han på en eller annen måte hadde fått utstoppet. I Gamlabygget var det, foruten søsterboliger og pasientrom, en stor stue med bibliotek, piano og biljardbord. Så var det «Nyabygget», en større bygning. Her var det spisesal, stor-kjøkken og legekontor i tillegg til pasientrom. Pasientrommene hadde ikke nummer, de fleste var oppkalt etter stedsnavn i nærheten, «Him», «Stølen», «Bråtveit», «Hamrabø» og lignende.

Første gang jeg kom til Hiimsmoen var jeg blant de yngste. Vi var fem mann på rommet, blant annet en kjempe av en sjømann som tuberkulosen hadde forvandlet nærmest til et beinrangel. En dag stilte han seg opp foran speilet og sa: «Det er faen meg ikke så rart at de kaller det tæring!» Humoren kunne være temmelig barsk. Noe av det første jeg ble møtt med, som sjuk 15-åring, var denne replikken fra en spøkefugl i nabosenga: «Ja, har du fått tæring, så dør du før eller siden.» Enten det var av utmattelse eller snarrådighet, så svarte jeg: «Det er vel sant. Jeg regner ikke med å bli udødelig av dette.» «Å, du tok den!» svarte spøkefuglen.

De fleste pasientene var ungdommer, og vi var alle del av et miljø som slett ikke bare var preget av alvor og elendighet. De aller fleste pasientene var oppegående og utegående, men måtte ha behandling på forskjellig vis. Stemningen var preget av en viss galgenhumor. Hvis en til vanlig oppegående pasient holdt sengen en dag, kanskje med en kraftig forkjølelse, så kunne vi andre spørre: «Ka e' det så feil'an, e' 'an blitt sjuke?»

Det var stort samhold mellom pasientene, men også en viss klikkdannelse. For eksempel var det en gruppe personlig kristne som gjerne samlet seg for seg selv av og til, og så var det bridgelag og whistlag og rene kameratflokker. Vi fikk holde «fest på rommet», og da sørget betjeningen og pleierskene for litt ekstra å spise, men alkohol var forbudt. Det hendte likevel at noen på slike tilstelninger tok en øl, men uten at den strenge oversøsteren visste det.

Her var ofte tilstelninger. Norsk bygdekino kom og viste filmer, og Folkeakademiet kom med foredragsholdere. Pasientvenner fra Stavanger Røde Kors stelte i stand forskjellig, og skjenket også velferdsgaver. Så hadde vi våre egne arrangementer, blant annet en nyttårsrevy på en scene bygd opp i ene enden av stua. Av og til kom det predikanter. Jeg husker spesielt de to sang-evangelistene Arne og Jacob Aano - den sistnevnte ble seinere stortingsmann.

Vi hadde også kurs i forskjellige håndarbeider, og mange - både jenter og gutter - lærte seg å slå nuppereller. Lærsløyd var en annen populær hobby.

Pasientene kunne få perm og reise hjem hvis de ikke var altfor smittebærende. Men i julehelgen fikk ingen reise hjem. Da

Fest på ett av pasientrommene 22. desember 1955. En av pasientene byr på krabbe. Fra venstre Herborg Meling (gift Knutsen) fra Bremnes, Hauge fra Haugesund, Asbjørn Laate fra Stavanger, Kaare Sørbø fra Stavanger og (foran) Kristian Magnus Vikse.

Foto: Privat

skulle det ikke være forskjell på folk. Da ble det feiret med god mat, julenisse og med presanger der hver enkelt pasient fikk pakker med et lite vers diktet av overlegen selv. Og på 17. mai var det tog med plakater og flagg, med overlege og oversøster i spissen.

Tøff behandling

Men det var selvsagt ikke bare moro. Behandlingen kunne være tøff. To-tre ganger pr. dag ble vi pakket inn i tjuke poser og måtte ligge ute på overbygde verandaer og «kure», uansett vintervær og temperatur. Så var det pneumothorax-behandling, såkalt «blåsing», oppfunnet av en italiensk lege på slutten av 1800-tallet. En tjukk nål ble ført inn i vakuemet mellom brystvegg og lunge slik at det kom luft til der. Lungen klappet sammen på kontrollert vis, og såret etter tuberkuloseangrepet (kavernen ble det kalt) ble forsøkt «klemt ihjel». Mange ble hjulpet. Jeg var en av dem. Behandlingen måtte gjentas hver fjortende dag og kunne vare i flere år.

På enkelte blåsepasienter fantes det sammenvoksninger som hindret lungen i å klappe sammen der den skulle. Da ble en liten operasjon som het thorax caustic, utført i et bekmørkt rom.

To hull ble laget inn til lungene. I det ene ble det ført en liten lommelykt, i den andre et lite svijern. Så ble sammenvoksningene brent av. Vi kjente det, men det var ikke verre enn at vi kunne gå til middagsbordet neste dag. I pionertiden for denne behandlingen kunne den være livsfarlig, for eksempel kunne viktige blodårer bli skadet.

Ikke alle var så heldige som jeg. Noen måtte dra til Stavanger og gjennomgå en smertefull operasjon. Biter av to, tre, fire eller flere ribbein ble klippet av og fjernet med lokalbedøvelse slik at lungene ble permanent sammenklappet. Det førte til en synlig skeivhet i overkroppen. Noen ganger ble lungelapper fjernet. Jeg husker en av pasientene, en nydelig

Røde kors sanatorium på Hiimsmoen i 1950-årene. Bakerst til venstre ligger det opprinnelige lakselottet til lord Hunter - «Gamlabygget», der det foruten pasientrom var leilighet for oversøster, pasientsalong med bibliotek og biljardrom. Bygningen foran dette er vaskeriet og forrest til venstre søsterboligen. Til høyre ser vi «Nyabygget» med pasientrom i to etasjer, legekontor, kjøkken, spisesal og en stor hall som ble kalt «suppehallen» fordi det av og til ble servert suppe der. Den vesle låven er en levning fra før sanatorietiden. Begge de to pasientbygningene hadde kurverandaer, men de er skjult på bildet. Overlegen hadde sin egen enebolig utenfor venstre bildekant.

Tegning: Kristian Magnus Vikse

jente på 16-17 år. Hun var utålmodig og ville hjem. Dr. Haave sa til min besøkende far: «Jeg kunne nok ha sendt henne til Stavanger for operasjon. Men jeg vil ikke at det skal skjæres i den unge jenta, så jeg beholder henne her et år ekstra.» Det er nok jenta glad for i dag. For hun overlevde og stiftet siden familie. Hun giftet seg faktisk med en medpasient. Han kunne reise hjem før henne, men kom på besøk. Da fikk de tilbringe en natt sammen på hotell på Sand. Jeg husker at når hun kom tilbake til sanatoriet neste dag, spiste hun som en ulv, og bare smilte av våre mer eller mindre åpenlyse antydninger om hva de hadde holdt på med.

Ofte kunne ingen kur hjelpe. Når det gikk mot slutten, ble de andre pasientene på rommet flyttet ut. Stod det en stol foran døren til enerommet en morgen, visste vi at kampen var over for den pasienten. Det var en vi kanskje i månedsvis hadde levd sammen med, sittet til bords med i spisesalen, spilt biljard eller bridge med.

En av mine romkamerater, en ungdom fra Stavanger, skulle dit for å opereres. Han hadde noen kviser på ryggen, og i tiden før han dro, hjalp jeg ham med å smøre salve på kvisene. Så dro han. Operasjonen gikk fint, men dessverre fikk han blodpropp og døde. Dette husker jeg gikk veldig inn på meg. Han kom fra en velstående familie i Stavanger og var arving til et trelastfirma. Sammen hadde vi fotografering som hobby og brukte et vaske-rom uten vindu som mørkerom.

Men det var sjelden pasienter døde på Himsmoen. Når de ble for dårlige, og ingenting mer kunne gjøres for dem, ble de sendt til pleiehjem. Et av dem var Haugesund Sanitetsforenings pleiehjem i Førresfjorden.

Sanatoriespråket

Vi hadde et eget pasientspråk på Himsmoen. Når du hadde tuberkulose, var du «tubist». Hvis legen beordret en periode med ekstra lange økter med kuring ute og inne, sa vi at han eller hun hadde fått «amerikakur». Legen beordret oss også ut på spaserturer, to ganger pr. dag. Ruten var fastlagt og het rett og slett «turen» eller «rondt skogen». De som snart var ferdig behandlet og skulle

trimme ekstra mye, fikk en tur som het «bakken», den var ekstra lang. Pasienter som kom friske fra Himsmoen, var ofte i langt bedre fysisk form enn mange som aldri hadde vært syke.

Noen få pasienter hadde nærmest et permanent hjem på Hiimsmoen. Det var for eksempel en Stavanger-mann som til daglig bare ble kalt «Skredderen», etter sitt tidligere yrke. Hva han het i virkeligheten, husker jeg ikke. Skredderen var der da jeg kom, og var der da jeg lenge etterpå dro hjem. Han hadde sitt eget værelse, mer frihet enn oss andre og trengte ikke følge de faste kurtidene. Selv om han ikke viste noen symptomer på sykdommen, lå den nok stadig på lur i kroppen hans og kunne slå ut når som helst.

Siden her var mye ungdom, av begge kjønn, så var det jo noen som fant fram til hverandre, ble forelsket og ble par, til og med for resten av livet. Når et ungt par slik gikk «turen» hånd i hånd, sa vi at de «peilte». Overlege Haave holdt seg godt orientert om slikt, men var en frilyndt mann og god menneskekjenner. En pasient som fikk ektefelle eller kjæreste på besøk, hadde vanligvis ingen problemer med å få perm en natt, så de begge kunne overnatte på hotellet på Sand. Men da en tilreisende, mer vidløftig dame, slo opp telt like utenfor porten på Hiimsmoen og tilbød seg å betjene mannlige pasienter for et passende honorar, ble geskjeften selvsagt øyeblikkelig stanset.

Alle oppegående pasienter – og det var de aller fleste – ble beordret ut på daglige spaser-turer, kortere til å begynne med, men etter hvert lengre.

Langs turstiene var det benker der en kunne sette seg ned og hvile. Her er forfatteren fotografert vinteren 1956, halvveis gjennom dagens trimtur.

Foto: Privat

Solfesten 31. januar 1959

Fjella rundt Hiimsmoen stengte sola ute i to måneder. Når den tittet fram igjen, ble det arrangert solfest. I 1959 var jeg på sanatoriet i noen uker. Den over fire år lange «blåsebehandlingen» skulle avsluttes. Her er et utdrag av åpningsordene mine ved solfesten det året:

Sola lyser opp kalde klodar hundretusenvis av kilometer vekke – men til Hiimsmoen rekk ho ikkje meir enn knapt ti månader i året.

Det er gale nok å vera utan sol. Me saknar henne i desse vekene som me saknar ein god ven som varmar oss og berre vil gjera godt.

Korsnes (ein pasient) var den første som såg sola i år, seier han. Heile formiddagskuren gjekk han borte med Bingo Bar (ei uteløe ved turstien) og strekte halsen for at sola skulle få koma til.

Med sola kjem bruset i blodet, alle slag skjulte og svoltne lengsler slår ut i full blom og skaffar energi både til dette og hitt. Lava (ein pasient) vert endå meir kvitrande i låtten, jentene på Sandsa (eit av pasientromma), som heile vinteren gjennom har vore Sandsa-lause, kjem til fornuft att, ungkarane står tidlegare og tidlegare opp og går seinare og seinare i seng, og gressenkene held på å gløyme at dei berre er gressenker.

Alle dei som håpar at dei kjem ut herifrå til våren, blir spenstigare i gangalaget, og får mot til å gå til dr. Haave og be om Bakken (den lengte trimturen). Oversøster Astrid får det travelt med å skriva ut peilekort (tillatelse til å gå parvis på tur) og dei andre søstrene prøver å hugse at dei berre skal vera som søstre for pasientane. Det eine trekantdramaet etter det andre utviklar seg. Sola gir oss håp så sterke at det verkeleg kan skje ting, både med helsa og kjærleiken.

Ja livet blir beintfram som ein einaste lang ønskekonsert, med «Tre kjærlige ord» og «Du vet at jeg elsker deg» og alt det andre som grammofoonstiften gneg utor seg mest kvar dag på Moen sin eigen ønskekonsert. Ute i verda har dei berre ein ønskekonsert i veka, stakkars idiotar.

Nå sit me altså her i salongen på Hiimsmoen og skal feire sola. Komiteen har ikkje hatt tid til å sole seg mykje. Om vi kjem til å sole oss i suksessen i kveld, er alt anna enn visst. Kva som er visst, er at vi skjelv i stakkane og brokene framføre denne fine, pynta forsamlinga som nå sit og skal ta imot vondt og godt frå scena.

Streptomycinet reddet liv

Mitt første opphold på Himsmoen varte fra høsten 1948 til våren 1949. Etter at blåsebehandlingen mislyktes, eksploderte tuberkulosen i hele kroppen min. Jeg fikk det som på latin heter «milliarius» og på norsk, «galopperende tæring». Den gang var dette hundre prosent dødelig. Det bar i full fart med ambulanse til medisinsk avdeling på Haugesund Sykehus der overlege Gunnar Benestad skulle utprøve det nyoppfunne antibiotikumet streptomycin på sin unge pasient. Men først ble jeg undersøkt i alle bauger og kanter. Blant annet husker jeg at øyelege Odd Vallersnes kom og lyste meg inn i øynene.

Tre sprøyter om dagen fikk jeg i månedsvis. Etter en tid fikk jeg også noen tabletter som het Isocotin (isonicotinsyrehydra-cid) og et granulat som het PAS. Streptomycinet hadde klare bivirkninger. Det angrep hørselsnervene og balansen. I dag er det klart at hørselen ble svekket for resten av livet, men balanseproblemene gikk bort da behandlingen sluttet. Men bivirkningene til tross, alternativet var jo verre.

Ved Haugesund sykehus ble jeg plassert i gamle medisinen på tremannsrom. Ingen av de to andre lever i dag. Den ene skulle vært blå russ våren 1949. Han døde ved juletider samme året, etter at jeg var kommet hjem.

Gamle medisinske avdeling ved Haugesund sykehus fotografert fra sørøst i 1940-50-årene. Hit kom forfatteren våren 1949 for å få behandling med den første antibiotikaen mot tuberkulose – streptomycin, under overvåking av overlege Gunnar Benestad. Bygningen ble revet i forbindelse med den store utbyggingen av vestfløyen ved sykehuset.

Foto: Karmsund folkemuseum, MBH 1746

At streptomycinet hjalp, begynte jeg å ane, da jeg spiste opp brødsnivene til mine to romkamerater som stadig ble dårligere.

Den som brakte den nye medisinen til Haugesund, var en mann som var på tur hjem med mellomlanding i Sveits. Selv hadde han en tre år gammel datter med tuberkulose. Han hadde medisin med til oss begge. Datteren hans døde, men jeg fikk leve. Jeg kjenner det i hjertet hver gang jeg ser ham i Haraldsgata.

Jeg ble kurert for den galopperende tæringen. Etter hvert begynte jeg å mistriives på sykehuset og mistet appetitten. I september ba min mor om at jeg måtte få komme hjem slik at behandlingen kunne fortsette der. Det ble innvilget. Så kom diakon Bjarne Mjåseth (han som tok initiativet til å få reist Menighetenes alders- og sykehjem – det nåværende Haraldsvang sykehjem) hjem til oss og satte sprøytene. To sprøyter pr. dag i baken i 8-9 måneder måtte føre til at stikkstedet ble temmelig hardt og sårt. Så til slutt fikk Mjåseth lov av legen å sette sprøytene i låret. Det førte til at jeg ble temmelig «stiv i gangalaget». Den dagen streptomycinbehandlingen var over, var en lettelses dag. Men at ikke all antibiotikaen gjorde tuberkelbasillene resistente, er temmelig nær et mirakel.

Etter hvert ble jeg så bra at jeg kunne ta opp igjen skolegangen. Jeg hadde mistet to år og tok artium i 1954, to år etter klassekameratene fra folkeskolen. I januar-februar 1954 begynte jeg å bli hes i stemmen. Det viste seg at tuberkelbasillene hadde angrepet strupen. Mine foreldre så at jeg var syk, men tenkte at jeg skulle få gjennomføre russetiden før de tok affære. Men høsten 1954, etter at jeg hadde fått oppleve den høytidelige immatrikuleringen i Universitets Aula i Oslo, ved rektor Frede Castberg, måtte jeg igjen avsted til sanatoriet på Hiimsmoen. Denne gangen ble jeg værende der i atten måneder - en hel militærtjeneste den gang.

Behandlingen nå var den ovenfor nevnte «blåsing» og «brenningen», og den hjalp. Behandlingen fortsatte etter at jeg kom hjem, og da var det dr. Nervik som utførte den. Da blåsing skulle avsluttes, fikk jeg valget mellom å reise fram og tilbake mellom Haugesund og Hiimsmoen (buss pluss ferje over Sandsfjorden) to ganger pr. uke, eller å ta et fire ukers opphold på Hiimsmoen. Jeg valgte det siste, og ble en slags vaktmester der, malte og gjorde annet lett arbeid. Men jeg var frisk.

Dr. Torbjørn Nervik var også skolelege i Haugesund, hadde røntgenutstyr, og var sentral i kampen mot tuberkulosen.

Her tar han pirquetprøver av elever i 5. klasse ved Breidablik skole i skoleåret 1947/48. Fra venstre ser vi Sjur Tjelle, helse-søster Ellen, en ukjent pike og Jan Gismervik.

Foto: Karmsund folkemuseum, MBH-F. 5539.

Etter 1959 har jeg vært frisk. Sykdommen varte altså i tolv år. Men når helsen først kom tilbake for fullt, var det som om jeg hadde skiftet ham. Jeg sprang i skog og mark, fikk så god kondisjon at jeg senere tok Skiforeningens gullmerke, og har fått et langt yrkesaktivt liv.

Men det er klart at sykdommen har påvirket den første delen av livet mitt. Det ble ingen universitetsstudier etter examen artium, selv om jeg leste pensum til forberedende i prøve i latin mens jeg var på Hiimsmoen. Jeg begynte å arbeide i avisen og tok bare kortere studier i Danmark og Oslo. Alminnelig militærtjeneste fikk jeg heller ikke utføre.

Stadig bedre og nyere medisiner tok til slutt knekken på tuberkulosen. De heldigste av oss hadde heller ikke basiller som ble resistente mot disse medisinene. Alle som har opplevd sykdommen, vil kjenne det nedover ryggraden når vi leser om «den nye tuberkulosen», med basiller som er motstandsdyktige mot antibiotika. Det er all grunn til å være på vakt. Men ute i verden er altså ikke tuberkulosen utryddet, og den er, sammen med andre like lumske infeksjonssykdommer, stadig en fare for menneskeheten.

Tuberkulosen i kulturbildet

Det fins en overflod av stoff å øse av om tuberkulosen, både i bøker og på Internett, og i informasjon fra Landsforeningen for Hjerte og Lungesyke. Tuberkulosen har satt sitt preg på norsk kultur. I diktet «Til min Gyldenlak» skildrer Henrik Wergeland sin egen fortvilte kamp mot tuberkulosen. I billedkunsten er det nok å nevne Edvard Munchs debutbilde på Høstutstillingen i 1886 «Det syke barn». Munchs mor døde av tuberkulose.

Når det gjelder litteratur fra etterkrigstiden, har jeg spesielt merket meg to navn, Dag Skogheim og Jan Grøsseth. Skogheim har skildret sykdommen både i skjønn- og faglitteratur. Som 15-åring fikk han lungetuberkulose og tilbrakte de neste 11 årene på sykehus og sanatorier. Skogheim debuterte som forfatter med diktsamlinga *Gagns menneske* i 1970 og har senere gitt ut *Tæring* (1988), *Sanatorieliv – fra tuberkulosens kulturhistorie* (2001) og *Gå foran, vis vei! – Landsforeningen for Hjerte og Lungesyke gjennom 50 år 1943 – 1993*.

Forfatteren Jan Grøsseth (1921-1991) opplevde også tuberkulosen som ung, og det har preget hans forfatterskap. I romanen *Drømmen om Tubitava* gir han et gripende bilde av hva som rører seg i sinnet hos en «tubist». Grøsseth var også en av veteranene i LHL. Etter at tuberkulosen var bortimot utryddet i Norge, ivret han for solidarisk hjelp til menneskene i utviklingsland som var rammet av sykdommen.

Kilder

Andreassen, Dag K: Tuberkulose, den hvite pesten, Norsk Teknisk museum, (nettversjon).

Arentz-Hansen, Cecilie og Kåre Moen: Tuberkulose, www/lommelegen.no

Brandal, Trygve (red.) 2004. *De(t) umulige. Historien om Hiimsmoenkollektivet*.

Stiftelsen Hiimsmoenkollektivet.

Grøsseth, Jan.1976. *Drømmen om Tubitava*. Gyldendal.

Overlege Olav Haave, Stavanger Aftenblad 15.6.1965.

Skogheim, Dag.2001. *Sanatorieliv – fra tuberkulosens kulturhistori*. Tiden Norsk forlag.

Sverresborg Trøndelag Folkemuseum. 2003. *Spyt ikke i trappen*. Ressurshefte i forbindelse med Den offentlige helsetjenestens 400 års jubileum.

Vikse, Kristian Magnus.2003. Den hvite pesten – tuberkulose i Haugesunds Avis 27. 5. 2003.

Aalberg, Olav: LHL (landsforeningen for Hjerte og Lungesyke) om resistent tuberkulose på www/LHL.no

Upubliserte kilder

Kristian Magnus Vikse: Dagbok 1948-57